

ФИЛОЗОФИЈА И НАУКА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CCIV

PRESIDENCY

Book 18

PHILOSOPHY AND SCIENCE

PROCEEDINGS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE

HELD ON 21ST AND 22ST OCTOBER 2020

E d i t o r i n c h i e f

Academician

ZORAN KNEŽEVIĆ

E d i t o r

Dr NENAD CEKIĆ

BELGRADE 2022

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига ССIV

ПРЕДСЕДНИШТВО
Књига 18

ФИЛОЗОФИЈА И НАУКА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 21. И 22. ОКТОБРА 2020. ГОДИНЕ

Г л а в н и у р е д н и к
академик
ЗОРАН КНЕЖЕВИЋ

У р е д н и к
проф. др НЕНАД ЦЕКИЋ

БЕОГРАД 2022

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35
и
Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Београд, Чика Љубина 18–20

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектор и коректор
Ана Барбајесковић

Прелом
Лейосава Кнежевић

Тираж
300 примерака

Штампа

ISBN 978-86-7025-930-0

© Српска академија наука и уметности 2022
© Универзитет у Београду – Филозофски факултет 2022

САДРЖАЈ

Филозофија и наука: један скуп и једна књиџа	11
--	----

ИСТОРИЈА ФИЛОЗОФИЈЕ И ИСТОРИЈА НАУКЕ

ДРАГО ЂУРИЋ	
<i>Настајак науке у антици</i>	15

DRAGO ĐURIĆ	
<i>The origin of science in antiquity</i>	39

ВИШЊА КНЕЖЕВИЋ	
<i>Утицај медицине на Платонову филозофију: случај Тимај</i>	41

VIŠNJA KNEŽEVIĆ	
<i>The influence of the ancient Greek medicine on Plato's philosophy: the case study of the Timaeus</i>	58

МАЈА КОРОЛИЈА	
<i>Алхемија као парадиџа и фаза у развоју модерне науке</i>	59

МАЈА KOROLIJA	
<i>Alchemy as a paradigm and a phase in the development of modern science</i>	69

МИРОСЛАВА ТРАЈКОВСКИ	
<i>Шлик на ошћуженичкој клупи – у лавиринћу сукоба око кореспондентне теорије истине</i>	71

MIROSLAVA TRAJKOVSKI	
<i>Schlick in the dock – in a maze of conflicts over the correspondence theory of truth</i>	86

ФИЛОЗОФСКЕ И НАУЧНЕ МЕТОДЕ

СЛОБОДАН ПЕРОВИЋ	
<i>Епистемолошки аспекти „велике науке” (Big Science)</i>	91

SLOBODAN PEROVIĆ	
<i>Epistemological aspects of “Big Science”</i>	102

ДАМИР СМИЉАНИЋ <i>Формално сазнање и садржински доживљај. Дисциплинација епистемичких форми у логичком позитивизму</i>	103
DAMIR SMILJANIĆ <i>Formal knowledge and content-related experience: on the distinction of epistemic forms in logical positivism</i>	115
БРАНКИЦА В. ПОПОВИЋ <i>Критика позитивизма у светлу Хусерлове идеје универзалне науке</i>	117
BRANKICA V. POPOVIĆ <i>Critique of positivism in the light of Husserl's idea of universal science</i>	131
ЈЕЛЕНА ЂУРИЋ <i>О вези филозофије и науке</i>	133
JELENA ĐURIĆ <i>On the relationship between philosophy and science</i>	145
ФИЛОЗОФИЈА И ПРИРОДНЕ НАУКЕ	
ДЕЈАН Р. ДИМИТРИЈЕВИЋ <i>Ментална узрочност и физика</i>	149
DEJAN R. DIMITRIJEVIĆ <i>Mental causation and physics</i>	160
СРЂА ЈАНКОВИЋ <i>Појам еволвабилности у савременој теорији еволуције</i>	161
SRĐA JANKOVIĆ <i>Evolvability as a concept in modern evolutionary theory</i>	170
АНА КАТИЋ <i>Појам емергенције у филозофији биологије: групажије разумевање живих система</i>	171
ANA KATIĆ <i>The notion of emergence in philosophy of biology: a different understanding of living systems</i>	181
АНЂЕЛКА КОВАЧЕВИЋ <i>Филозофија виђења невидљивој: црне рупе</i>	183
ANĐELKA KOVAČEVIĆ <i>Philosophy of imaging the unseen: black holes</i>	193
ЈЕЛЕНА СТАНУЛОВИЋ <i>Филозофија термодинамичких процеса у економији Косте Стојановића</i>	195
JELENA STANULOVIĆ <i>Philosophy of thermodynamics in the economy of Kosta Stojanović</i>	205

ФИЛОЗОФИЈА И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

АЛЕКСАНДАР ПРЊАТ <i>Филозофска херменеутика и хуманиситичке науке</i>	209
ALEKSANDAR PRNJAT <i>Philosophical hermeneutics and humanities</i>	218
ДИВНА ВУКСАНОВИЋ <i>Филозофија медија vs. теорије медија: једна хуманиситичка критика</i>	219
DIVNA VUKSANOVIĆ <i>Philosophy of media vs. media theories: a humanistic criticism</i>	230
ДУШАН ПАЈИН <i>Екоцентризам – између филозофије и науке</i>	231
DUŠAN PAJIN <i>Ecocentrism – between philosophy and science</i>	245

ЕТИКА И НАУКА

НЕНАД ЦЕКИЋ <i>Да ли етика може бити искуствена наука?</i>	249
NENAD SEKIĆ <i>Could ethics be (empirical) science?</i>	266
АЛЕКСАНДАР ДОБРИЈЕВИЋ <i>Еволуционо објашњење моралних веровања и Сидвиков дуализам пракитичкој ума</i>	267
ALEKSANDAR DOBRIJEVIĆ <i>Evolutionary explanation of moral beliefs and Sidgwick's dualism of practical reason</i>	276
СТЕФАН МИЋИЋ <i>Нормативност, натурализам и Џ. Е. Мур</i>	277
STEFAN MIĆIĆ <i>Normativity, naturalism, and G. E. Moore</i>	287
ИГОР ЖИВАНОВИЋ <i>Еволуциона биологија и неоаристотеловски морални натурализам</i>	289
IGOR ŽIVANOVIĆ <i>Neo-Aristotelian moral naturalism and evolutionary biology</i>	308
ЈЕЛЕНА МИЈИЋ <i>Научно сазнање и филозофија: случај моралне одговорности</i>	309
JELENA MIJIĆ <i>Scientific knowledge and philosophy: the case of moral responsibility</i>	320

МАРИЈА ПЕТРОВИЋ	
<i>Наука и етички проблем абортуса</i>	321
MARIJA PETROVIĆ	
<i>Science and the ethical problem of abortion</i>	331

ФИЛОЗОФИЈА И КОГНИЦИЈА

МИЉАНА МИЛОЈЕВИЋ	
<i>Филозофија, когнитивна наука, технологија и право</i>	335
MILJANA MILOJEVIĆ	
<i>Philosophy, cognitive science, technology and law</i>	346

КАЈА ДАМЊАНОВИЋ	
<i>Хеурисике когнитивног система</i>	349
KAJA DAMNJANOVIĆ	
<i>Cognitive heuristics</i>	363

ВОИН МИЛЕВСКИ	
<i>Шта филозофија и наука могу да нам кажу о природи бола?</i>	365
VOIN MILEVSKI	
<i>What can philosophy and science tell us about the nature of pain?</i>	372

АЛЕКСАНДАР КАНДИЋ	
<i>Проблем свесности: интердисциплинарна перспектива</i>	375
ALEKSANDAR KANDIĆ	
<i>The problem of consciousness: an interdisciplinary perspective</i>	385

ПСИХИЈАТРИЈА, ПСИХОЛОГИЈА И ФИЛОЗОФИЈА

АЛЕКСАНДАР Ј. РИСТИЋ, АДРИАНА ЗАХАРИЈЕВИЋ, НЕНАД МИЛИЧИЋ	
<i>Фукоов концепт клиничког погледа данас</i>	389
ALEKSANDAR J. RISTIĆ, ADRIANA ZAHARIJEVIĆ, NENAD MILIČIĆ	
<i>Foucault's concept of clinical gaze today</i>	403

ДЕЈАН ЋОРЂЕВИЋ	
<i>Филозофија психијатрије и компетенције „чистих“ филозофа</i>	405
DEJAN ĐORĐEVIĆ	
<i>Philosophy of psychiatry and competencies of “pure” philosophers</i>	415

ТАМАРА ПЛЕЋАШ	
<i>Римски стоици као терапеути</i>	417
TAMARA PLEČAŠ	
<i>The Roman stoics as therapists</i>	425

ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ	
<i>Историјске промене у односу психологије и филозофије</i>	427
GORDANA JOVANOVIĆ	
<i>Historical shifts in the relationship between psychology and philosophy</i>	438
НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ	
<i>Разумевања људске природе и њихове последице: од филозофских основа, преко психолошких усмерења, до друштвених политика</i>	441
NEBOJŠA PETROVIĆ	
<i>Understandings of human nature and their consequences: from foundations, through psychological orientations, to social policies</i>	452

ЕВОЛУЦИОНО ОБЈАШЊЕЊЕ МОРАЛНИХ ВЕРОВАЊА И СИЏВИКОВ ДУАЛИЗАМ ПРАКТИЧКОГ УМА

АЛЕКСАНДАР ДОБРИЈЕВИЋ*

Сажетак. – Према већини савремених етичара, такозвани проблем „дуализма практичког ума”, како га је крајем 19. века формулисао Хенри Сиџвик у својој књизи *Методи етике*, назвавши га притом и „најдубљим проблемом етике”, и даље нема адекватно теоријско решење. Проблем се, укратко, састоји у претпоставци да наш практички ум тежи двама подједнако рационалним и оправдивим циљевима – сопственом добру и општем добру – и да није увек могуће рачунати на успешно разрешење евентуалног сукоба између бриге за сопствено добро и бриге за опште добро. То би, у крајњем случају, водило суспензији рационалног одлучивања. Међутим, Питер Сингер и Катаржина де Лазари-Радек, аутори запажене монографије о Сиџвику, сматрају да се проблем дуализма практичког ума може решити уколико прибегнемо једном виду еволуционог објашњења моралних веровања.

Кључне речи: Сиџвик, Лазари-Радек и Сингер, морална веровања, дуализам практичког ума, подривајући аргументи

Проблем „дуализма практичког ума” настаје и формулише се унутар теоријског оквира какав Хенри Сиџвик (Henry Sidgwick) развија и брани у својој великој књизи *Методи етике* (Sidgwick 1907). Назовимо тај теоријски оквир *моралном аксиоматиком*. Морална аксиоматика трага за рационалним, самоочигледним, нормативним принципима (моралним интуицијам), којима се предреклексивна морална свест (здраворазумска моралност) већ имплицитно руководи, а које филозофска свест, након критичке рефлексције, не може да одбаци и које, последично, проглашава фундаменталним. Сиџвик доспева до три таква принципа или „аксиома”:

- 1) *аксиом разборитости*: „свако треба да тежи сопственом добру” (Sidgwick 1907: 381);
- 2) *аксиом беневоленције*: „добро једног појединца, гледано са становишта универзума [...] није важније од добра другог” (Sidgwick

* Филозофски факултет Универзитета у Београду, имејл: adobrije@f.bg.ac.rs

1907: 382), при чему метафору „са становишта универзума” треба разумети као заузимање позиције непристрасног посматрача;

- 3) *аксиом њраведности*: „сличне случајеве треба третирати слично”, као филозофска преформулација „златног правила” (уп. Sidgwick 1907: 380).

Морална аксиоматика треба да пружи „трајну основу општем уверењу да су ови фундаментални налози морала суштински разумни” (Sidgwick 1907: 383). Аксиом разборитости је, дакле, подједнако рационалан као и аксиом беневоленције или непристрасности (рационалност аксиома праведности овде можемо оставити по страни). Не ради се о томе да се треба одредити за неку теорију: *рационални еџоизам* у случају слеђења аксиома разборитости или *уџилиџтаризам* у случају слеђења аксиома беневоленције (узгред буди речено, једно од Сиџвикових алтернативних имена за утилитаризам је „теорија рационалне беневоленције”). У једној истом моралном субјекту постоје рационални и оправдани разлози да тежи сопственом добру (пристрасност), као што постоје рационални и оправдани разлози да тежи општем добру (непристрасност). Уколико се аксиом разборитости и аксиом беневоленције у неким граничним случајевима међусобно сукобе, ако рационални и оправдани разлози којима се руководимо западну у узајамно противречје, може доћи до суспензије рационалног одлучивања. Другим речима, ако практички ум не може да одлучи шта треба чинити када та два аксиома доспеју у међусобни конфликт, јер је рационално следити *или* један *или* други, у недостатку могућности да се следе оба истовремено доћи ће управо до колапса рационалности и рационалног делања. И управо је то проблем *дуализма њрактичкој ума* као „најдубљег проблема етике” (Sidgwick 1907: 386, п. 4): немогућност рационалног разрешења потенцијалног сукоба између два подједнако рационална аксиома или принципа. Сиџвик о томе, између осталог, каже да, ако се од нас не тражи баш да „у целости напустимо морал”, мораћемо да напустимо „идеју да га у потпуности рационализујемо” (Sidgwick 1907: 508). И то је његова коначна реч: скептицизам у погледу могућности рационалног решења проблема какав је наметнуо сам теоријски оквир његове филозофске етике.

Постоје разноврсни предлози како да се дуализам практичког ума разреши. Али готово сви ти предлози захтевају напуштање Сиџвиковог теоријског оквира и због тога се могу сматрати *екстерним* решењем.¹ Најједноставније екстерно решење представља одбацивање рационалног еџоизма као врсте предморалног мишљења. Уосталом, каже се, морални (непристрасни) разлози имају надвладавајућу снагу у односу на еџоистичке (пристрасне) разлоге.²

¹ Овде се „екстерно решење”, као и потом у тексту поменуто „интерно решење”, не односи, макар не директно, на чувене али оспораване Бринкове (Brink 1988) предлоге *екстерналистичкој* и *интерналистичкој* решења проблема дуализма практичког ума.

² У таквом правцу ишло би, на пример, Бадерово кантовско (Bader 2015: 177), али и Херово утилитаристичко рангирање разлога по важности (Hare 1981: 24; Dobrijević 2006: 62–64).

Сицвик, међутим, не признаје никакво екстерно решење проблема дуализма. Према његовој моралној аксиоматици, дуализам практичког ума може се изложити и као доктрина о извору (пореклу) разлога за делање. Тај извор је јединствен и назива се „срећа”. И заиста, рационални егоизам Сицвик алтернативно назива „егоистичким хедонизмом”, а утилитаризам „универзалним хедонизмом”. Дуализам практичког ума се, стога, може представити као дуализам хедонистичког практичког ума. Јединствени извор обе врсте хедонизма је срећа као циљ делања. Међутим, према Сицвиковој моралној аксиоматици, тај разлог (циљ) може да иде у два различита нормативна правца: „сваки делатник треба да унапређује своју сопствену срећу” (према аксиому разборитости) и „сваки делатник треба да унапређује општу срећу” (према аксиому беневоленције), што подржава и предрефлексивна морална свест (здраворазумска моралност), која имплицитно признаје и непристрасне разлоге да унапређујемо општу срећу и егоистичке разлоге да унапређујемо личну срећу. Отуда, аргумент да је срећа једини извор разлога за делање може се употребити да се покаже подједнака одбрањивост и егоистичког и универзалног хедонизма (уп. Hills 2003: 316).

Да ли је, онда, могуће решење дуализма практичког ума које не захтева потпуно напуштање Сицвиковог теоријског оквира и које би се, кад би постојало, могло назвати *интерним* решењем тог проблема, засновано на консеквентном развијању Сицвикових властитих, али недоречених увида? Катаржина де Лазари-Радек (Katarzyina de Lazari-Radek) и Питер Сингер (Piter Singer) верују да у својој анализи Сицвикове филозофске етике управо пружају, ако не *коначно*, онда макар *уверљиво*, интерно решење проблема дуализма практичког ума (Lazari-Radek & Singer 2016: 192).

Лазари-Радек и Сингер би да задрже Сицвикову монистичку концепцију о пореклу разлога за делање (у коју, као утилитаристи, не могу да не верују) и аксиом беневоленције, а да притом „раскринкају” порекло оне моралне интуиције (аксиом разборитости) која се сматра одговорном за стварање финалне дуалистичке концепције практичког ума. Другим речима, ако желимо да останемо утилитаристи, а да избегнемо скептички закључак који прети идеји рационалности морала, онда треба да прибегнемо интерној ревизији Сицвикове моралне аксиоматике:

„Иако се дивимо *Методима етике*, ниједно филозофско дело не би требало сматрати имуним на ревизије. Наша најзначајнија ревизија јесте покушај да ојачамо темеље Сицвикове идеје заузимања 'становишта универзума'. Тврдимо, за разлику од Сицвика који се устезао, да је 'становиште универзума' права перспектива рационалног бића, на начин на који алтернативне перспективе, попут егоизма, то нису” (Lazari-Radek & Singer 2014: 378).

Аргументи који испитују каузално порекло неког нашег моралног веровања, с циљем да уздрмају његову поузданост, називају се „подривајућим” или „раскринкавајућим” (*debunking arguments*) и припадају породици гене-

алошких или етиолошких аргумената или објашњења. Ревизија коју Лазари-Радек и Сингер предузимају, као што ћемо ускоро видети, није ништа друго до прибегавање једној посебној врсти подривајућег аргумента³ помоћу ког треба „раскринкати” порекло аксиома разборитости (егоизма) како би се у исти мах превладао дуализам практичног ума и одбранио аксиом беневоленције (рационалност утилитаризма):

„Дуализам практичног ума може се решити у корист непристрасности” (Lazari-Radek & Singer 2012: 9).

Али пре него што подробније размотримо (не)успех реализације ове могућности, позабавимо се чињеницом да је један облик аргумента усмереног против поузданости моралних веровања био познат и Сиџвику, на шта Лазари-Радек и Сингер (Lazari-Radek & Singer 2012: 10; 2014: 174–175), а пре њих Лилехамер (Lillehammer 2010), скрећу пажњу. Са тим се аргументом Сиџвик суочава како у књизи *Методологија етике*, тако и у огледу „Теорија еволуције у својој практичној примени” (Sidgwick 2000).⁴ Одговарајући на сличан начин у оба ова списа, Сиџвик преиспитује да ли је наша морална способност „деривативна” (има ли еволуционо или, можда, божанско порекло), односно да ли нам знање о пореклу наших интуиција може помоћи да проценимо њихову ваљаност. С тим у вези он каже:

„Сви супарнички и сукобљени морални принципи које су људи било где претпостављали морају бити једнако деривативни [...] а пуко признање њихове деривативности не може нам пружити ниједан критеријум за разликовање истинитих од лажних моралних принципа... Не постоји ниједан разлог зашто бисмо исказе о моралној способности прогласили непоузданим, само зато што представљају исход једног дугог процеса развоја. Таква би нас аргументација оставила без иједне стабилне и поуздане способности: а тиме би уништила и своје сопствене премисе” (Sidgwick 2000: 12).

На сличну критику такве аргументације, која води бесконачном регресу и свеопштем скептицизму, па је отуда самопобијајућа, наилазимо и у *Методологија етике*:

„Премисе траженог доказивања морају се састојати од узрокованих веровања, која ће као проузрокована подједнако морати да се покажу истинитим, и тако даље *ad infinitum*” (Sidgwick 1907: 213).

Будући да Сиџвик на више места прави аналогију између аксиоматског система математике (аритметике и геометрије) и моралне аксиома-

³ Дакле, упркос томе што су такви аргументи, како Лазари-Радек и Сингер наглашавају, обично усмерени на оповргавање истинитости наших моралних веровања, нарочито идеје објективности у етици, коју ови аутори пак настоје да одбране (Lazari-Radek 2012: 9).

⁴ С том разликом што ни у једном од седам издања књиге *Методологија етике* нема експлицитног упућивања на Дарвина.

тике унутар сопствене филозофске етике,⁵ при чему се фундаментални аксиоми (моралне интуиције) до којих долази схватају као нужни и *априори* сазнатљиви, за њега таква аргументација (еволуционо објашњење порекла моралних веровања), у суштини емпиријски заснована, заправо нема много смисла. Он то сагледава као екстерни напад на етику и зато може да каже како „теорија еволуције [...] нема готово никаквог утицаја на етику” (Sidgwick 2000: 11; уп. Lazari-Radek & Singer 2012: 10).

Индикативно је, у том контексту, његово одређење „моралне способности”. У поменутом огледу „Теорија еволуције у својој практичној примени” стоји да се морална способност може схватити као „способност ’интуиције’ или рационалног увиђања објективно исправног или неисправног” (Sidgwick 2000: 12). Као облик директног (самоочигледног) увида у истинитост или лажност моралних веровања, по аналогiji са интуирањем математичких истина, морална способност је врста аутономног или независног знања. Да би поткрепио ову тврдњу, Сицвик се позива, како Лазари-Радек и Сингер (Lazari-Radek & Singer 2014: 176) исправно примећују, на дистинкцију између „јесте” и „треба”: етички искази су искази о нечему „у основи различитом од онога чиме се физика науке и психологија баве”, па тако „не могу бити инконзистентни са било којим физичким или психолошким закључцима” (Sidgwick 1907: 213). Ниједна теорија о узроцима развоја моралне способности не би могла да доведе у питање ваљаност фундаменталних моралних појмова као што су „исправно”, „добро” или „оно што треба чинити”, па отуда ниједна таква теорија не би могла да докаже да су „сви искази облика ’X је исправно’ или ’добро’ непоуздани” (Sidgwick 1907: 213).⁶

Зашто и како, онда, Лазари-Радек и Сингер замишљају да превладају Сицвиков дуализам практичког ума помоћу подривајућег аргумента? Зато што би, како они тврде, Сицвика требало ухватити за реч тамо где признаје да је „можда, ипак, могуће показати да су нека морална веровања проузрокована на такав начин да се чини вероватним како су у потпуности или делимично погрешна” (Sidgwick 1907: 213; уп. Lazari-Radek & Singer 2014: 175). Да је Сицвик консеквентно развио ову мисао, први на удару његове критике био би рационални егоизам (аксиом разборитости), те до проблема

⁵ Аксиом *праведности* то најбоље илуструје: „Несумњиво је да схватам, једнако јасно и извесно као што схватам било који аксиом у аритметици или геометрији, да је за мене ’исправно’ и ’разумно’ да третирам друге онако како сматрам да мене треба третирати у сличним приликама” (Sidgwick 1907: 507).

⁶ Крисп (Crisp 2016: 124) додатно разјашњава Сицвикову поенту да не можемо подривати моралне интуиције (макар оне које сачињавају његову моралну аксиоматику) само зато што је за њих могуће навести неко каузално објашњење: „Прво, то да је нека интуиција ’самоочигледна’ – то јест таква да је њено разумевање довољно да би је оправдало – сасвим је конзистентно са тиме да је проузрокована. Друго, не морамо ни да покажемо да ће узроци о којима је реч вероватно довести до истинитих судова, пошто ће нас то водити регресу у оправдању. Коначно, каузални судови о којима је реч су унутар домена науке, а то се не односи на исказе које се тичу онога што треба да чинимо.”

дуализма практичног ума не би ни дошло. А да би решили тај проблем и „поставили етику на рационалне основе” (Lazari-Radek & Singer 2014: 174) доследније од Сицвика, Лазари-Радек и Сингер морају да се окрену једном савременијем облику подривајућег аргумента, такозваном *еволуционом* подривајућем аргументу.

Да је наш савременик, и Сицвик би, уверени су ови аутори, донекле подржао тезу о утицају еволуције на морал, поготово премису од које полази Шерон Стрит (Sharon Street), а коју Лазари-Радек и Сингер у потпуности прихватају: „Еволуционе силе имале су огромну улогу у обликовању садржаја човекових вредносних ставова” (Street 2006: 109). Међутим, еволуциони подривајући аргумент за којим Стрит посеже је облик нормативног скептицизма усмерен против веровања у могућност успостављања објективности у етици, чему се Лазари-Радек и Сингер, на трагу Сицвика, одлучно супротстављају: њихов циљ је да покажу ограничен домен и делимичну ваљаност еволуционог подривајућег аргумента, а њихова одбрана објективности у етици истовремено показује, у виду нуспродукта критике какву износе на рачун биолошког редукционизма, начин да се превлада Сицвиков дуализам (Lazari-Radek & Singer 2012: 13; 2017: 280, 296).

Шерон Стрит аргументује да је теорија еволуције неспојива са подржавањем објективности у етици. Наиме, они који бране објективизам сучавају се са избором између две могућности. Прва могућност је да еволуција не показује никакву тенденцију да селекује створења са објективно истинитим вредносним ставовима, у којем би случају објективисти морали да признају да је већина наших моралних веровања неоправдана. Друга могућност је да еволуција ипак фаворизује селекцију створења која негују моралну објективност, али би таква тврдња била опречна научном разумевању функционисања еволуције (Street 2006: 109; Lazari-Radek & Singer 2012: 13).

Кад је реч о првом изазову који се ставља пред објективисте, а који бисмо, ослањајући се на Лилехамера (Lillehammer 2010: 365), могли назвати *изазовом конџинџенције*, Стрит прибегава једном врло сликовитом примеру: вероватноћа да имамо објективно истините вредносне ставове је попут пловидбе до Бермуда у чамцу чији правац одређују ветрови, плима и осека; ако бисмо уопште доспели до обала Бермуда, била би то тек огромна случајност. А кад је о другом изазову реч, који бисмо могли назвати *изазовом ојсџанка*, Стрит тврди да је у научном смислу плаузибилније објаснити морална веровања као она која су допринела нашем опстанку (еволуционо пробитачна веровања), него их бранити као истините вредносне ставове: специфична способност да се препознају објективно истинити вредносни ставови не би увећала наш репродуктивни успех (Street 2006: 121–123; Lazari-Radek & Singer 2012: 13–16, 2017: 287).

Лазари-Радек и Сингер (Lazari-Radek & Singer 2012: 16) покушавају да, одговарајући на изазов опстанка, уједно одговоре и на изазов контингенције.

Може бити, тврде они пркосећи Шерон Стрит, да би наша способност да мислимо, обрнуто, управо тежила томе да увећа наш репродуктивни успех (била би еволуционо пробитачна), те да смо постали мислећа бића баш зато што нам је то омогућило да решимо бројне проблеме који би иначе угрозили или отежали наш опстанак. Способност да мислимо нам је, између осталог, омогућила да препознамо и откријемо неке истине које не доприносе директно нашем опстанку, као што су истине више математике или физике:

„Идеја да смо способни да поимамо моралне истине напосто је примена наше способности да мислимо, која нам омогућава да схватимо *априори* истине уопште, укључујући и математичке и моралне истине” (Lazari-Radek & Singer 2012: 18).

Еволуција нас је, другим речима, учинила осетљивим за моралне истине, али на индиректан начин, на основу тога што нам је пружила способност мишљења, нуспродукт у виду наше способности да схватимо *априори* истине ма које врсте.

Треба напоменути да и у својим ранијим, самосталним радовима Питер Сингер антиципира одговоре на оба изазова које ће упутити Шерон Стрит:

„Ум је другачији. Иако је наша способност да мислимо еволуирала из истих биолошких разлога као наше остале карактеристике, ум је обдарен могућношћу [...] слеђења објективних стандарда аргументације” (Singer 1981: 169).

А потом и у тексту „Етика и интуиције”, где тврди да морална веровања можемо бранити позивајући се на „рационалну интуицију, или на нешто попут [...] ’интуитивних исказа стварне јасноће и извесности’ на које се Сицвик позива у својој одбрани утилитаризма у *Методима еџике*” (Singer 2005: 351).

Дакле, ако нормативна епистемичка веровања, попут логичких и математичких, нису подложна еволуционом подривајућем аргументу, исто може важити и за понека морална веровања (моралне интуиције), као што је аксиом беневоленције, који Лазари-Радек и Сингер, следећи Сицвика, сматрају (само)очигледно истинитим (Lazari-Radek & Singer 2012: 17). Аксиом беневоленције се не може објаснити као исход неког контингентног процеса. Јер, кажу они, немогуће је објаснити како би еволуција могла да фаворизује (универзални) алтруизам оне врсте какву захтева аксиом беневоленције:

„Напротив, постоје снажне еволуционе силе које би имале тенденцију да га елиминишу... Тешко је увидети које би плаузибилно еволуционо објашњење могло постојати за идеју једнаке бриге за интересе потпуних странаца који не припадају нечијој групи” (Lazari-Radek & Singer 2017: 290).

Пошто нема плаузибилног еволуционог објашњења нашег пристајања на тај принцип, тврдиће се да је аксиом беневоленције (или принцип непристрасности) имун на еволуциони подривајући аргумент (Lazari-Radek & Singer 2014: 152). Утилитаристичко схватање да свако вреди једнако умни је

увид, јер еволуција није могла да усади у нас вредносне ставове који ће нас навести да жртвујемо личне интересе због потпуних странаца.

Међутим, Лазари-Радек и Сингер су спремни да подрже изазове Шерон Стрит под претпоставком да еволуционо објашњење порекла моралних веровања може дискредитовати макар оне моралне интуиције које владају доменом пристрасности (домен који, наравно, није ограничен на привилеговање односа према себи, већ подразумева и проширење привилеговања на породицу, родбину, пријатеље итд.). А гледано из перспективе теоријског интереса овог етичког дуета, најпожељнији и уједно најприкладнији кандидат за еволуционо подривање, што је до сада већ постало јасно, јесте Сиџвиков аксиом разборитости. У најмању руку, може се плаузибилно тврдити да је веровање у рационални егоизам еволуционо пробитачно, било оно истинито или неистинито (Parfit 2016: 173). Још се плаузибилније може тврдити да је аксиом разборитости, за разлику од аксиома беневоленције, директан производ еволуционог процеса (Lazari-Radek & Singer 2014: 193). Дакле, да би намеравана интерна ревизија успела, Лазари-Радек и Сингер морају да поричу рационалност аксиома разборитости (Lazari-Radek & Singer 2014: 197), коју Сиџвик сматра једном од својих основних тврдњи у *Методима етике*. А он то не би сматрао да је увидео да су еволуциони притисци, који нису рационални, утицали на ојачавање ове моралне интуиције, па стога таквој интуицији није место у Сиџвиковој рационалној моралној аксиоматици. Контрааргумент који се позива на чињеницу опште прихваћености ове моралне интуиције није плаузибилан са „становишта универзума”, јер је управо еволуција та која фаворизује претежност егоистичког (пристрасног) над алтруистичким (непристрасним) понашањем: „Кад би ово решење успело, оно би поткопало егоизам, остављајући утилитаризам као једину исправну нормативно-етичку теорију, у исти мах разрешавајући Сиџвиков дуализам практичког ума” (Andes 2019: 362).

Раније у тексту напоменули смо да Лазари-Радек и Сингер своје решење дуализма практичког ума схватају као *уверљиво*, али не и као *коначно*, премда нас њихова сугестивна аргументација може навести на помисао да понуђено решење третирају управо као коначно. Постоји, међутим, један детаљ у њиховој аргументацији који нас наводи да посумњамо у *уверљивост* њиховог решења. Наиме, реч је о месту на којем допуштају могућност да будући емпиријски резултати (напредак теорије еволуције) открију рањивост (оборивост) аксиома беневоленције (уп. Lazari-Radek & Singer 2012: 26). Осим што допуштање такве могућности директно противречи њиховој (и самосталној и заједничкој) одбрани *априори* знања, оно нам истовремено показује да њихово веровање у објективност у етици и имуност аксиома беневоленције на еволуциони подривајући аргумент већ сада представља обичну илузију.

ЛИТЕРАТУРА

- Andes, Peter (2019), "Sidgwick's Dualism of Practical Reason, Evolutionary Debunking, and Moral Psychology", *Utilitas* 31(4): 361–377.
- Bader, Ralf M. (2015), "Kantian Axiology and the Dualism of Practical Reason", In: Iwao Hirose and Jonas Olson (eds.), *The Oxford Handbook of Value Theory* (Oxford: Oxford University Press): 175–201.
- Brink, David O. (1988), "Sidgwick's Dualism of Practical Reason", *Australasian Journal of Philosophy* 66(3): 291–307.
- Crisp, Roger (2016), "Rossian Pluralism, Egoism, and Pleasure", *Etica & Politica / Ethics & Politics* 18(1): 119–133.
- Dobrijević, Aleksandar (2006), *Ka adekvatnoj moralnoj teoriji: normativna etika Ričarda M. Hera* (Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, „Filip Višnjić”).
- Hare, R. M. (1981), *Moral Thinking: Its Levels, Method, and Point* (Oxford: Oxford University Press).
- Hills, Alison (2003), "The Significance of the Dualism of Practical Reason", *Utilitas* 15(3): 315–329.
- Lazari-Radek, Katarzyna de & Singer, Peter (2012), "The Objectivity of Ethics and the Unity of Practical Reason", *Ethics* 123(1): 9–31.
- Lazari-Radek, Katarzyna de & Singer, Peter (2014), *The Point of View of the Universe: Sidgwick and Contemporary Ethics* (Oxford: Oxford University Press).
- Lazari-Radek, Katarzyna de & Singer, Peter (2016), "Doing Our Best For Hedonistic Utilitarianism: Reply to Critics", *Etica & Politica / Ethics & Politics* 18(1): 187–207.
- Lazari-Radek, Katarzyna de & Singer, Peter (2017), "Parfit on Objectivity and 'The Profoundest Problem of Ethics'", In: Peter Singer (ed.), *Does Anything Really Matter? Essays on Parfit on Objectivity* (Oxford: Oxford University Press): 279–296.
- Lillehammer, Hallvard (2010), "Methods of Ethics and the Descent of Man: Darwin and Sidgwick on Ethics and Evolution", *Biology & Philosophy* 25: 361–378.
- Parfit, Derek (2016), "Conflicting Reasons", *Etica & Politica / Ethics & Politics* 18(1): 169–186.
- Sidgwick, Henry (1907), *The Methods of Ethics*, 7th ed., reprinted 1981 (Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company).
- Sidgwick, Henry (2000), "The Theory of Evolution in Its Application to Practice", In: Marcus G. Singer (ed.), Henry Sidgwick, *Essays on Ethics and Method* (Oxford: Clarendon Press): 10–22.
- Singer, Peter (1981), *The Expanding Circle: Ethics, Evolution, and Moral Progress* (Princeton and Oxford: Princeton University Press).
- Singer, Peter (2005), "Ethics and Intuitions", *The Journal of Ethics* 9: 331–352.
- Street, Sharon (2006), "A Darwinian Dilemma for Realist Theories of Value", *Philosophical Studies* 127(1): 109–66.

Aleksandar Dobrijević

EVOLUTIONARY EXPLANATION OF MORAL BELIEFS
AND SIDGWICK'S DUALISM OF PRACTICAL REASON

S u m m a r y

According to majority of contemporary ethicists, the so-called problem of the „dualism of the practical reason”, as formulated by Henry Sidgwick in his book *Methods of Ethics* calling it the „deepest problem of ethics”, still lacks an adequate theoretical solution. The problem, in short, is the assumption that our practical reason strives for two equally rational and justifiable goals – our own good and the common good – and that it is not always possible to count on a successful resolution of a possible conflict between self-interest and concern for common good. This would, in the final analysis, lead to the suspension of rational decision-making. However, Peter Singer and Katarzyna de Lazari-Radek, authors of a notable monograph on Sidgwick, believe that the problem of the dualism of the practical reason can be solved if we resort to one kind of evolutionary explanation of moral beliefs.